

חד שפה מצוי *Ajuga chamaepitys* צמח סלעים המקדים לפרוח (פברואר 2019)

כתבה: ערגה אלוני.

חד שפה מצוי *Ajuga chamaepitys* (שפתניים), הוא רב שנתי (המיקרפטופיט) עשבוני שרוע, בגובה של כ-30 ס"מ, הנפוץ באזורי הארץ. גבעולי הצמח שרועים ושעירים, בעלי בסיס מעוצה, גונם ירוק כהה חום. בעונה היבשה, רוב הענפים יתייבשו, ובקרקע יישארו ניצנים רדומים שיתעוררו ויצמחו בעונה הלחה שנה לאחר מכן.

מימין הגבעול והעלים בני שלוש אונות. באמצע שעירות הגבעול. משמאל צמח מהחרמון. תמונות: ערגה אלוני ©

העלים (2-3 ס"מ) שעירים, פשוטים, בעלי 2-3 אונות ארוכות שפתם תמימה. מסודרים נגדית על הגבעול. בעלי פטוטרת קצרה ונראים יושבים על הגבעול. והעלים הקרובים לפרחים מאורכים דמויי יתד, אונות, שולי האונות כפופים אחורנית, והם עטורים שער לבן מכסיף בעיקר בשטח פני העלה. לעיתים מצוי בקצה העלה כתם סגול כהה חום. בשל צורת העלים בראש הגבעול, הם נראים דומים לנבטי אורן. מכאן השם האנגלי של הצמח Ground pine.

מימין: צמח חד שפה בגומה בסלע גיר. משמאל: נבט אורן. תמונות: ערגה אלוני ©

הפרחים דו מיניים. בהיותו צמח ממשפחת השפתניים, היינו מצפים לראות פרח בעל שתי שפות. אולם במין זה השפה העליונה התארכה והתחתונה כמעט בלתי נראית. מכאן שמו **חד שפה**. מספר הפרחים במצב פריחה מועט בכל ענף. הם מסודרים בתפרחת בראש גבעול. כל פרח יושב בחיק עלה. הגביע ירוק, דמוי פעמון בן 5 שיניים, עטור שערות מכסיפות. בגביע חבוי חלק מצינור הכותרת.

מימין: שעירות לוע הפרח. באמצע חד שפה עם פרחים בהירים. משמאל: מבנה הפרח. תמונות ערגה אלוני ©

הכותרת צהובה בוהקת, השפה העליונה קצרה מאד. השפה התחתונה ארוכה בעלת בסיס צר המתרחב בהמשכו, ולה שלוש אונות: שתיים מהן מחודדות וקצרות, מצויות זו מול זו קרוב ללוע. אונות אלה צהובות ומקושטות בקווי אורך ארגמניים. האונה המרכזית זו הבולטת בפרח, ארוכה, רחבה בהמשכה, ושולי שפתה מעוגלים. לרוב אונה זו מתפצלת לשתיים. החלק הצר שלה עטור שערות מכסיפות ושזור כתמים ארגמניים שהם "קווי צוף" המנחים דבורים לכוון בסיס השפה. לעיתים רחוקות גוון השפה אינו צהוב והוא משתנה לורוד, כתום או צהוב-חיוור.

מימין: תפרחות דלילות פרחים. משמאל: האבקנים ולוע הפרח. תמונות ערגה אלוני ©

אבקנים 4, שונים באורכם ובולטים מהכותרת. זוג קדמי ארוך מהזוג האחורי. השחלה עילית עמוד העלי בעל 2 זרועות רחבות. האבקת הפרח נעשית ע"י חרקים לרוב דבורים. לאחר האבקה, הפרח מתייבש ומצטמק לרוב אינו נושר. הזרעים קטנים מקומטים מתפזרים סמוך לצמח האם. הם שומרים לאורך שנים על חיוניותם בקרקע. הצמח פורח מינואר עד מאי.

חלקי הצמח העלים והגבעול ריחניים ומכילים שרף ושמינים שונים על כן הוא מוכר ברפואה העממית כצמח מרפא. בעלים מיובשים השתמשו להקרשת דם, לריפוי פצעים, כחומר משתן, וכתרופה למחלת גאווט וראומטיזם. כמו כן נמצא שהצמח מכיל אקדיזונים, שהם חומרים הדומים להורמוני נשל של חרקים. על כן חרקים שלא מותאמים לאכילת הצמח נמנעים מלפגוע בו.

חד שפה מצוי מוכרים בו שלושה תת מינים: **תת מין מצוי** הגדל בסדקי סלעים ובבתות ים תיכוניות. **תת מין ארצישראלי** בעל גבעולים שעירים מאד אשר גדל בבתות ספר ובמדבר **ותת מין שלוש אונות** שלו כותרת צהובה או ורודה, ענפיו שבירים והוא גדל באבן חול נובית באדום.

חד שפה מצוי נפוץ ברוב אזורי הארץ, מהנגב עד החרמון, והוא שכיח בחבל הים תיכוני. גדל בבתי גידול גירניים על סלעים, בבתות ספר ובערבת שיחים. פרטים שלו גדלים גם בכיסי קרקע על סלעים בהר הנגב ובמדבר יהודה. תפוצתו העולמית משתרעת במרכז אירופה ובצפונה הוא מצוי בצפון מזרח בריטניה, צפון אפריקה, ומזרח אסיה. מצוי בארצות הים התיכון ובמזרח הים התיכון.

בארץ גדלים עוד שני מינים: **חד שפה מזרחי** בעל פרחים כחולים, **וחד שפה תמים** שהם נדירים.

מימין: חד שפה תמים, תמונה, אלי לבנה, באדיבות "צמח השדה". משמאל: חד שפה מזרחי. תמונה ערגה אלוני ©

ספרות:

פינברון-דותן נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

שמידע א 2005 צמחי ישראל המדריך השלם לצמחים ופרחים בא"י. הוצאת מפה.

Online Atlas of the British and Irish [Flora: www.brc.ac.uk](http://www.brc.ac.uk)

Spohn M and Spohn R 2007 Wild flowers of Britain and Europe. Black's Nature Guid. A&C Black, London. pp 108.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: אלוני ע 2019 חד שפה מצוי *Ajuga chamaepitys* צמח סלעים המקדים לפרוח (פברואר 2019), פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 6.

[/https://www.kalanit.org.il/ajuga_chamaepitys_blooming](https://www.kalanit.org.il/ajuga_chamaepitys_blooming)

